

Ratovanje u srednjovjekovnoj Europi

Jukić, Bruno

Undergraduate thesis / Završni rad

2024

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:142:811943>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-03-17**

FILOZOFSKI FAKULTET
SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU

Repository / Repozitorij:

[FFOS-repository - Repository of the Faculty of Humanities and Social Sciences Osijek](#)

Sveučilište J.J. Strossmayera u Osijeku

Filozofski fakultet

Preddiplomski studij sociologije i povijesti

Bruno Jukić

Ratovanje u srednjovjekovnoj Europi

Završni rad

Mentor: izv. prof. dr. sc. Denis Njari

Osijek, 2024.

Sveučilište J.J. Strossmayera u Osijeku

Filozofski fakultet

Odsjek za povijest

Preddiplomski studij sociologije i povijesti

Bruno Jukić

Ratovanje u srednjovjekovnoj Europi

Završni rad

Mentor: izv. prof. dr. sc. Denis Njari

Znanstveno područje: humanističko polje

Znanstveno polje: povijest

Znanstvena grana: hrvatska i svjetska srednjovjekovna povijest

Mentor: izv. prof. dr. sc. Denis Njari

Osijek, 2024.

Prilog: Izjava o akademskoj čestitosti i o suglasnosti za javno objavljivanje

Obveza je studenta da donju Izjavu vlastoručno potpiše i umetne kao treću stranicu završnoga, odnosno diplomskog rada.

IZJAVA

Izjavljujem s punom materijalnom i moralnom odgovornošću da sam ovaj rad samostalno napisao/napisala te da u njemu nema kopiranih ili prepisanih dijelova teksta tuđih radova, a da nisu označeni kao citati s navođenjem izvora odakle su preneseni.

Svojim vlastoručnim potpisom potvrđujem da sam suglasan/suglasna da Filozofski fakultet u Osijeku trajno pohrani i javno objavi ovaj moj rad u internetskoj bazi završnih i diplomskih radova knjižnice Filozofskog fakulteta u Osijeku, knjižnice Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku i Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu.

U Osijeku 4. rujna 2024.

Breno Jukić, 0111139189

Ime i prezime studenta, JMBAG

Sažetak

U radu se pruža opći pregled srednjovjekovnog ratovanja u Europi. Budući da mnogi smatraju kako je srednjovjekovno ratovanje obilježilo korištenje konjaništva, a neki ga i nazivaju „dobom konjaništva“, prvotno se istražuje kada konjaništvo uopće ulazi u širu uporabu. Uviđa se da su barbarski i stepski narodi s kojima su ratovali Rimljani uveliko koristili konjaništvo. Ovi narodi koristeći konjaništvo uspijevaju Rimu nanositi teške poraze, pogotovo u stoljećima pred pad Zapadnog Rimskog Carstva. Zatim, u periodu karolinške Franačke čini se da se konjaništvo razvija, a uz konjaništvo potencijalno i institucija feudalizma. Istražuje se teorija njemačkog povjesničara Heinricha Brunnera koji povezuje sekularizaciju crkvenih posjeda koje provodi Karlo Martel s potrebama troškova opremanja i održavanja konjaništva. Na Brunnerovu teoriju nadograđuje američki povjesničar Lynn White koji stvaranje feudalizma vidi u izumu stremena koji bi prema Whiteu tada revolucionirao način ratovanja tako što bi olakšao ratniku zadavanje udarca na konju. Naravno ratovanje u srednjem vijeku ne bi bilo potpuno bez viteza stoga se istražuje nastanak i porijeklo viteštva, ceremonije te neke nedoumice u vezi statusa viteza. Nadalje, pruža se pregled razlika u korištenju konjaništva i pješastva u bitci. Povezuje se utjecaj učenja djela *De Re Militari* na taktike i strategiju srednjovjekovnih zapovjednika gdje se uviđa na njihovu opreznost u stupanju u bitke, ali i opreznost u općenitom vođenju ratova. Naposljetku, obrađuje se širenje utvrda u srednjem vijeku što dovodi i do vrlo učestalih opsada pa se stoga prikazuje kako bi izgledala tipična opsada, kakvi bi problemi postojali tijekom opsade i koji su se opsadni strojevi koristili.

Ključne riječi:

ratovanje, konjaništvo, vitez, stremen, opsada

Sadržaj

1. Uvod.....	1
2. Prijelazno razdoblje iz staroga u srednji vijek	3
3. Pojava teškog konjaništva.....	5
3.1 Pitanje stremena	7
4. Rođenje viteza.....	11
5. Strategija i taktika	16
6. Utvrde i opsade	20
7. Zaključak.....	26
8. Izvori i literatura	28
8.1 Mrežni izvori.....	28
8.2. Literatura.....	28

1. Uvod

Cilj ovoga rada pružiti je opći pregled onoga što promatramo kao osnovne aspekte srednjovjekovnog ratovanja od samog tranzicijskog perioda i začetaka ovoga načina ratovanja do privođenja njegovom kraju širenjem baruta. U prvom poglavlju pruža se pregled rimskih vojnih neuspjeha pretežito u stoljećima pred pad Zapadnog Rimskog Carstva. Cilj je uvidjeti postoji li zajednički čimbenik koji je pratio teške poraze Rimljana. Je li već tada najavljeno novo razdoblje ratovanja?

Drugo poglavlje osvrće se na teško konjaništvo kojem su mnogi autori davali na važnosti nazvavši ovaj period dobom konjaništva. Posebice se istražuje teorija Heinricha Brunnera koji nastanak feudalizma povezuje s rastom potrebe za konjaništvom odnosno teorijom u kojoj Brunner veže podjelu crkvene zemlje u 8. st. s potrebama opremanja konjanika. Sa sličnom problematikom u radu se obrađuje i teorija Lynn Whitea koji je izum stremena, papučice u koju bi konjanik uglavio nogu, predstavio kao jedan od najvažnijih izuma za vojno korištenje konja te je preko stremena postavio svoju tezu za nastanak feudalizma u nekoć popularnom, a sada kontroverznom djelu *Medieval Technology and Social Change*.

Treće poglavlje razmatra stvaranje najpopularnijeg tipa ratnika srednjeg vijeka, viteza. Postavlja se pitanje kako i u kojem periodu je nastalo viteštvo. Dakle, ispitalo se viteško porijeklo. Istražio se viteški društveni status, a zatim proučava ceremonija stvaranja viteza. Naposljetku, tražio se odgovor na pitanje kako nastaje zajednička svijest pripadanja viteštvu koja ih je definirala.

Četvrto poglavlje se usredotočuje na taktike i strategije korištene u srednjovjekovnom ratovanju. Prikazuje se kako je izgledala tipična bitka koja je sadržavala pješništvo i konjaništvo. Otkriva se što je bilo potrebno kako bi se uspješno proveo napad i uspoređuje te dvije grane vojske u bitci kao i neke od mogućih obmana koje su se mogle izvesti. Zatim se proučava utjecaj popularne ratne studije *De Re Militari* i proučava se opća strategija ratovanja.

U posljednjem poglavlju dolazi se do opsadnog ratovanja, po nekim autorima zapostavljenog u istraživanjima povjesničara. Proučava se korištenje i gradnja utvrda koje su naizgled u ranom periodu srednjeg vijeka zapostavljene te se uspostavlja uzrok njihove ponovne popularnosti. Nadalje, poglavlje se bavi pitanjem kako su vođene opsade, na koje neizravne načine

se branitelje moglo natjerati na predaju te ukoliko to ne bi bilo moguće obrađuju se izravni načini poput opsadnih sprava.

2. Prijelazno razdoblje iz staroga u srednji vijek

Između sredine četvrtog i kraja šestog stoljeća odvija se razdoblje tranzicije u vojnoj povijesti, doba uz koje se istovremeno mijenja tijek političke povijesti i civilizacije u Europi. U ratovanju, kao što se zbiva i u drugim područjima, institucije staroga svijeta izumiru te se razvija novi poredak.¹ Dakle, može se reći kako promjene započinju invazijom germanskih naroda, a zatim uspostavom barbarskih kraljevstava čime dolazi do stvaranja novih oblika političke moći i institucija. Društvo se organiziralo na novi način i stvaraju se nove vrijednosti. Rezultat tih promjena su i transformacije u idejama koje se tiču samog rata i načina na koji se ratovanje prakticiralo. Ove promjene u ratovanju obilježile su stoljeća sve do kraja srednjeg vijeka.²

Najuočljiviji simptom ovoga razdoblja bilo je postepeno nestajanje rimskih legija čije je ime usko povezano s veličinom Rima. U 250. godini teško naoružano pješništvo Rimskog carstva i dalje je imalo jezgrovitu ulogu u bitci, dok je do 450. godine konjica preuzela tu ulogu.³ Sredinom 4. stoljeća pritisak Franaka, Alemana i Sasa probio je granicu na Rajni. Nedugo zatim Rimljani 407. godine napuštaju Britaniju. Vizigoti 376. godine prelaze Dunav, kasnije naseljavaju jugozapadnu Galiju, a do 484. godine pod njihovom kontrolom je područje cijele Španjolske. U vrijeme 430-ih godina Vandali osvajaju istočne dijelove Sjeverne Afrike.⁴ Ovakvih gubitaka Rimskih teritorija pod napadima raznih plemena bilo je mnogo. No, rimski vojni neuspjesi mogu se pratiti još i ranije. Postoji nekoliko bitaka u kojima su Rimljani teže poraženi od strane konjaništva. Teško su poraženi 53. godine pr. Kr. od partijskih konjanika koji su uništili vojsku Marka Licinija Krasa (115. - 53. pr. Kr.), a Parti su 36. godine pr. Kr. također porazili vojsku Marka Antonija (83. - 30. pr. Kr.) Perzijski kralj kraljeva Šapur I. (240. - 270. g.) uništio je vojsku cara Valerijana (199. - 260. g) 260. godine što ga je učinilo prvim rimskim carem koji je zarobljen u bitci. Perzijsko teško konjaništvo nanijelo je nekoliko teških poraza rimskoj pješadiji 363. godine tijekom ekspedicije cara Julijana (331. - 363. g.) koji također pogiba u borbi. Zapravo nikada rimske legije nisu bile u mogućnosti odlučno pobijediti partijsko ili perzijsko konjaništvo. U Europi također, Rimljani su se morali suočavati s konjanicima Gota, Gepida, Vandala, Alana i

¹ Charles Oman, *A History of the Art of War in the Middle Ages: Volume One* (New York: Routledge, 2018), 32.

² Philippe Contamine, *War in the Middle Ages* prev. Michale Jones (Oxford: Blackwell 1999), 3.

³ Oman, *A History of the Art of War in the Middle Ages*, 32.

⁴ Contamine, *War in the Middle Ages*, 4.

Huna. Tako je primjerice Decije (201. – 251. g.) u Bitki kod Abrita s Gotima 251. godine, prvi rimski car ubijen u borbi sa stranom vojskom.⁵

Rimska vojska više nije bila snažna kao nekoć. Porazi u 3. stoljeću su ostavili posljedice na rimski moral te se postupno gubi utisak o rimskoj nepobjedivosti. Do 4. stoljeća rimske trupe gube koheziju starog rimskog pješništva. Britanski vojni povjesničar Charles Oman kraj ovoga prijelaznog razdoblja u ratovanju pronalazi u Bitci kod Hadrijanopola 378. godine. Bitka je bila najteži poraz za rimsku vojsku još od Bitke kod Kane 216. godine pr. Kr. kada su Rimljani teško poraženi od Hanibala (247. – 183. pr. Kr.). Nekoliko desetaka tisuća Rimljana poginulo je, uključujući cara Valensa (328. – 378. g.). Ovo je također bila pobjeda konjaništva nad pješništvom. Oman piše: „...Got je otkrio kako će ga njegovo koplje i dobar konj nositi kroz zbijene redove carskog pješništva. Postao je arbitar rata, linearni predak svih vitezova srednjeg vijeka, inaugurator nadmoćnosti konjanika koja će trajati tisuću godina.“⁶ U svrhe bitke, Valens je čak povukao vojsku s perzijske granice i granica ostatka Azije što je dovelo do toga da je vojska Istočnog carstva bila skoro pa potpuno uništena.⁷ Posljedica ove bitke bile su granice carstva koje se urušavaju u svim smjerovima dolaskom barbarskih plemena, a ubrzo je uslijedio i potpuni pad Zapadnog Rimskog Carstva.⁸

⁵ J. F. Verbruggen. *The Art of Warfare in Western Europe During the Middle Ages: From the Eight Century to 1340.* (Suffolk: The Boydell Press, 2002), 4-5.

⁶ Oman, *A History of the Art of War in the Middle Ages*, 42.

⁷ *Isto*, 44.

⁸ Kelly DeVries i Robert Douglas Smith. *Medieval Military Technology* (Toronto: The University of Toronto Press, 2012), 193.

3. Pojava teškog konjaništva

Možda jedna od najvažnijih rasprava 20. st. među medijevistima bilo je pitanje feudalizma.⁹ Pretežito pitanja o porijeklu sustava i što ga konstituira. U ovoj raspravi ulogu je imala i vojna tehnologija.¹⁰ Jedno od najranijih objašnjenja kako je feudalizam stvoren u vojne svrhe odnosno kako je služio kralju da bi okupio vojnu silu, dolazi 1887. godine od njemačkog povjesničara Heinricha Brunnera. Brunner je tvrdio kako je feudalizam počeo kao vojna organizacija, društveno-ekonomska struktura za proizvodnju i uzdržavanje konjaničkih snaga. Suprotno Charlesu Omanu, Brunner tvrdi kako su barbarska plemena unatoč svojoj povijesti borbe na konju, do vremena kada su počeli invaziju na Rimsko carstvo prestali koristiti konjaništvo u ratovanju. Dakle, smatra da se do vremena invazije, njihovo gospodarstvo prebacilo sa nomadsko pastirskog na agrikulturno što dovodi do pada u korištenju konjaništva. Primjerice, franačko glavno oružje, *francisca* (sjekira za bacanje), nije bilo učinkovito na konju.¹¹ Brunner je vjerovao da je 732. godine, vojska Karla Martela (688. – 741. g.) koja je porazila Saracene kod Poitiersa i dalje bila sastavljena od pješaka. No, već 891. godine za Bitku kod Leuvena, kroničari spominju kako Franci nisu navikli na borbu na nogama. Stoga se postavlja pitanje kada se kod Franaka dogodila ova promjena s pješaštva na konjaništvo?¹²

Franci su prije prelaska na teško konjaništvo pretežito bili pješaci koji su se borili sjekirama, projektilima, kopljima, kratkim ili masivnim dvosjeklim mačevima. Iako već u kasnom 6. stoljeću Grgur iz Toursa (538. – 594. g.) bilježi da su neki franački ratnici na konju, njih se može

⁹ Najčešća pitanja koja se postavljaju ispituju odakle uopće plemstvo, kako je steklo svoj status te koje su njegove obveze prema kralju i seljaštvu. Elizabeth A. R. Brown osporava samu povijesnu valjanost sustava nazivajući ga „tiranskim konstruktom“. Prema Marcu Blochu odgovori su društveno određeni što podrazumijeva podčinjavanje plemstva, držanje zemlje pod zakupom umjesto plaće, nadmoć klase specijaliziranih ratnika, itd. François Ganshof smatra da su odgovori politički. Tijelo institucija stvara i regulira obveze poslušnosti i službe, konkretno većinski vojne službe, između slobodnog čovjeka (vazala) prema drugom slobodnom čovjeku (gospodaru) te regulira obveze zaštite i uzdržavanja (posjedom) od strane gospodara prema vazalu. Joseph Strayer odgovore vidi kao pravosudne gdje je feudalizam fragmentacija političkog autoriteta, stavljanje javne moći u privatne ruke i vojni sustav gdje je značajan udio oružanih snaga osiguran privatnim ugovorima. Konačno, Georges Duby smatra da se odgovori mogu pronaći u psihološkom kompleksu stvorenom u malom svijetu ratnika koji su pomalo postajali plemići. Svijest o superiornom statusu karakteriziranim vojnom specijalizacijom pretpostavlja poštovanje za određene moralne propise i praksu određenih vrlina. Asocira se ideja da su društveni odnosi organizirani kao funkcija drugarstva u borbi gdje se stvara odavanje počasti i osobna zavisnost što zamjenjuje prijašnje oblike političkih udruženja.

¹⁰ DeVries i Smith, *Medieval Military Technology*, 99-101.

¹¹ *Isto*, 101.

¹² *Isto*, 102.

smatrati iznimkom budući da je opremanje konja iziskivalo značajne resurse.¹³ Dakle, itekako važno je razmotriti trošak opremanja oklopljenog konjanika. U Ripuarskom zakoniku (oko 630. g.) mogu se pronaći cijene oružja, opreme, konja, ali i drugih životinja za usporedbu. Tako je primjerice cijena oklopljenog konjanika mogla doseći cijenu čak 15 kobila ili 23 vola. O visokoj cijeni govori nam i podatak da je 761. godine mali zemljovlasnik po imenu Isanhard prodao svoje nasljeđe za konja i mač.¹⁴ Francuski povjesničar ranog srednjeg vijeka Pierre Riché smatra da je ključno bilo 7. stoljeće kada stremen dolazi do Franačka preko Avara zbog čega uviđaju potencijal konjaništva budući da je stremen omogućio borcima da učinkovito koriste bodno koplje ili da drže mač s dvije ruke. Ali, prema Richéu stoljeća razvoja proći će prije nego konjaništvo postane dominantna snaga srednjovjekovnog ratovanja. Ukoliko je teza o susretanju stremena preko Avara u 7. st. valjana, odsutnost veće prisutnosti konjaništva do sredine 8. st. moglo bi se objasniti spomenutim velikim troškovima i vremenom prilagodbe na taj način ratovanja. Možda je i učinkovitost stremena precijenjena od nekih autora što će biti obrađeno kasnije. No, upravo zbog troškova koje je iziskivalo konjaništvo mnogi su pisci povezali sekularizaciju crkvenog vlasništva koje provodi Karlo Martel s usponom konjaničkih snaga.¹⁵ Začetke ove teze postavio je Brunner koji je istraživanjem kroz broj izvora procijenio da se promjena u vojnoj taktici dogodila sredinom 8. stoljeća upravo u vrijeme vladavine Karla Martela i njegovog sina Pipina Malog (714. – 768. g.).¹⁶ Brunner je stoga smatrao da se Karlo Martel vratio iz Bitke kod Poitiersa uvjeren kako mu je potrebna konjanička vojska kako bi porazio Muslimane i druge ratnike na konjima poput Avara.¹⁷ Među značajnijim dokazima u prilog ovoj teoriji Brunner je otkrio kada je uvidio da je 755. godine Pipin promijenio vrijeme tradicionalnog godišnjeg okupljanja franačke vojske (*Campus Martius*) iz ožujka u svibanj budući da je stočna hrana za konje u tom razdoblju bila dostupnija.¹⁸ Ovaj običaj okupljanja bio je duboko ukorijenjen u franačkom društvu te je postojao još od vremena Merovinga, a tijekom njega magnati su raspravljali o ratnim planovima i odobravali ulazak u rat.¹⁹ Još jedan argument u prilog tezi zbio se kada je Pipin još jednom porazio Saksonce 758. godine.

¹³ Pierre Riché, *The Carolingians: A Family Who Forged Europe* prev. Michael I. Allen. (Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 1993), 39.

¹⁴ Verbruggen. *The Art of Warfare in Western Europe During the Middle Ages*, 23.

¹⁵ Riché, *The Carolingians*, 39.

¹⁶ DeVries i Smith, *Medieval Military Technology*, 102.

¹⁷ Alex Roland „*Once More into the Stirrups: Lynn White Jr.: Medieval Technology and Social Change*“, *Technology and Culture*, 44 (2003), br.3: 575, pristup ostvaren 6.VI.2024., <http://www.jstor.org/stable/25148163>

¹⁸ DeVries i Smith, *Medieval Military Technology*, 102.

¹⁹ Antun Nekić. „*Karlo Veliki*“, *Rostra*, 4 (2011): 101, pristup ostvaren 1. VIII. 2024., <https://hrcak.srce.hr/169547>

Umjesto uobičajenog godišnjeg danka od 500 grla stoke, Pipin je sada tražio 300 konja. Ovi događaji sugeriraju kako je došlo do povećane važnosti teškog konjaništva u franačkim snagama²⁰

Dakako, Brunnerov najznačajniji argument bilo je zauzimanje crkvenih posjeda nakon Bitke kod Poitiersa od strane Karla Martela te podjela zemlje svojim pratiteljima u zamjenu za vojnu službu.²¹ Kako bi stvorio tešku konjicu, tvrdi se da je Karlo Martel masovno i sistematski sekularizirao vlasništvo Crkve koje je on zatim predao izravno ili neizravno svojim vjernim pratiteljima u zamjenu za vojnu službu na konju. Ovime bi u jako kratkom vremenu bilo uspostavljeno osnovno svojstvo feudalizma.²² Postavljaju se pitanja zašto bi Karlo ovo proveo ako ne iz razloga pružanja mogućnosti svojim pratiteljima da steknu dodatan prihod? Zašto im je potreban ovaj dodatan prihod ako ne za ojačavanje svoje vojne moći sa skupocjenim ratnim konjima? Prema tome Brunner smatra kako je evidentno da je Karlo dodijelio crkvene posjede kako bi okupio silu ratnika na konjima. Iz istoga razloga je nevršenje vojne službe značilo i oduzimanje posjeda i dodatnih prihoda koje oni donose. Brunner zapravo ukazuje da je ovim putem rođen feudalizam. No, mnogi vojni povjesničari napadali su Brunnerovu tezu budući da je konjaništvo već bilo poznato među barbarima te stoga institucija karolinške konjice nije mogla stvoriti feudalizam. Drugi su tvrdili da čak i kasnije za vrijeme Karla Velikog franačka vojska nije primarno bila sastavljena od konjaništva, stoga ako je konjaništvo temelj feudalizma, ne bi se mogao smatrati karolinškim izumom. Usprkos kritikama, Brunnerova teza ostala je aktualna s obzirom da jednostavno ne postoji pouzdanih dokaza koji bi mogli pobiti argument da se franačka vojska tijekom osmog stoljeća transformirala iz pješake u konjaničku silu. Naposljetku, iako je broj učenjaka tvrdio da je Brunner u krivu navodeći tako kasni datum kao početak feudalizma, jako teško je pobiti dokaze o zaplijeni crkvenih zemalja te prve datirane dodjele posjeda na korištenje kao beneficije.²³

3.1 Pitanje stremena

²⁰ Riché, *The Carolingians*, 74.

²¹ DeVries i Smith, *Medieval Military Technology*, 102.

²² Contamine, *War in the Middle Ages*, 181.

²³ DeVries i Smith, *Medieval Military Technology*, 102.

Lynn White dodao je novu dimenziju Brunnerovoj intepretaciji u djelu *Medieval Technology and Social Change*. Prema Whiteu, prijevika potreba natjerala je Karla Martela te njegove sinove Pipina i Karlomana (713. – 754. g.) da povećaju ulogu konjaništva u svojim vojskama što ih je navelo da reorganiziraju Franačku u sustav beneficija tj. feudalnu strukturu. Za razliku od Brunnera, White je smatrao da ova promjena nije proizašla iz borbe s Muslimanima. Smatrao je da je taj sukob imao manju ulogu u franačkim strateškim preokupacijama.²⁴ White je išao toliko daleko da je tvrdio kako su prve zapljene crkvenih posjeda počele već prije nego Bitka kod Poitiersa, a samu bitku svrstao je godinu poslije odnosno 733. godine. No, postavlja se pitanje ukoliko je Martel već krenuo sa zapljenom zemlje prije bitke s Muslimanima, što ga je onda inspiriralo da krene prema stvaranju teško naoružanog i oklopljenog viteza na konju koji će postati dominantna sila bojišnica Europe? Bio je to stremen, rekao je White.²⁵

White je smatrao kako se u periodu prve polovice 8. stoljeća osjetila vrlo intenzivna potreba za konjaništvom budući da se u to vrijeme stremen naglo širio kroz franačko društvo.²⁶ Piše: „Stremen, pružajući bočnu podršku uz dodatak prednje i zadnje podrške koju su pružali jabuka²⁷ i zadnji dio sedla, učinkovito je spojio konja i jahača u jednu borbenu jedinicu sposobnu za nasilje bez presedana. Ratnikova ruka više nije zadavala udarac, samo ga je navodila. Stremen je stoga zamijenio ljudsku energiju sa životinjskom snagom i neizmjereno uvećao ratnikovu sposobnost da naudi svom neprijatelju. Odmah, bez pripremnih koraka, stremen je učinio mogućom borbu udarnog konjaništva, revolucionarni novi način vođenja bitke.“²⁸

White stoga iznosi tezu kako je stremen zapravo bio tehnološka osnova na kojoj je Karlo Martel proveo svoje vojne reforme. Uz to predlaže još dvije implikacije korištenja stremena. Prva glasi da je feudalni stalež europskog srednjeg vijeka postojao zbog naoružanih konjanika, vitezova koji su se borili na određen način koji je omogućen stremenom. Druga implikacija je da su zahtjevi novog načina ratovanja omogućenim stremenom pronašli izraz u novom obliku Zapadnoeuropskog društva dominiranog aristokracijom ratnika podarenih zemljom kako bi se mogli boriti na novi visoko specijalizirani način. Nadalje, iznosi kako je plemstvo razvilo kulturalne oblike i uzorke misli i emocija u harmoniji sa stilom borbe udarnog konjaništva. Stoga

²⁴ Contamine, *War in the Middle Ages*, 181.

²⁵ Roland, „*Once More into the Stirrups*“, 575.

²⁶ Contamine, *War in the Middle Ages*, 181.

²⁷ izbočina na prednjem dijelu sedla

²⁸ Lynn White, Jr., *Medieval Technology and Social Change*. (New York: Oxford University Press, 1974), 2.

White smatra kako je pronašao tehnološke osnove za feudalizam gdje se kroz vojne organizacijske promjene naposljetku transformirala društvena struktura.²⁹

Dakle, White je tvrdio kako uzrok promjene nije bio strateški nego tehnološki. Dok se na konju stremen može promatrati kao mali i neznajući, mogao bi biti jedan od najvažnijih izuma za vojno korištenje konja.³⁰ Iako je inicijalno ova teza bila hvaljena zbog svog noviteta i uvida, ubrzo se našla pod kritikama. Njegovo shvaćanje vojne tehnologije kao odlučujućim čimbenikom u porijeklu i usponu feudalizma brzo je stvorilo uzbunu među onim povjesničarima koji su vjerovali u ekonomske, društvene, političke ili psihološke uzroke feudalizma.³¹ Među kritičarima najviše se istaknuo Bernard Bachrach. Prvo je kroz nove dokaze otkrivene u arapskim izvorima potvrdio odvijanje Bitke kod Poitiersa 732. godine čime je pobio Whiteov argument protiv Brunnerove teze. Zatim je preispitao Saksonski danak 758. godine od 300 konja. Prema Bachrachu ukoliko se već tada dogodila promjena na konjaništvo, ovaj broj od 300 grla bio bi zanemariv te je možda bio dostatan samo za potrebe jednog velikaša ili kralja. Napada i tezu o vremenu održavanja *Campus Martius* te tvrdi da je moguće da je to jednostavno značilo „Marsovo polje“ koje je moglo služiti kao opće mjesto okupljanja za rat u bilo koje doba. Nadalje, Bachrach napada tumačenje Brunnera i Whitea u vezi zapisa kroničara Bitke kod Leuvena 891. gdje su potonja dvojica utvrdili kako prema izvoru Franačka vojska „nije navikla na borbu na nogama“. Bachrach smatra da se radi o pogrešnom lingvističkom tumačenju, te on ovu rečenicu tumači kao da franačka vojska „nije navikla na borbu korak po korak“ čime želi ukazati da franačka vojska nije navikla sporo napredovati prema neprijatelju na močvarnom tlu bojišnice Leuvena. Problemi koje ističe Bachrach možda ne pobijaju u potpunosti teze Brunnera i Whitea, ali ukazuju da su zaključci ovih autora izgrađeni na klimavim temeljima.³²

Naposljetku, argument da su Franci razvili konjaništvo zbog učinkovitosti stremena također propada s obzirom da je u Europu ušao u široku upotrebu tek nakon karolinške ekspanzije, ne prije.³³ Naizgled, čini se da je prihvaćanje stremena bilo izrazito sporo. Daleko od munjevite transformacije načina borbe, za opće ostvarivanje vojnih prednosti stremena trebalo je nekoliko stoljeća. Prema prikazu na Tapiseriji iz Bayeuxa, normanski ratnici kod Hastingsa 1066. i dalje su

²⁹ Steven A. Walton. *Fifty Years of Medieval Technology and Social Change*. (New York: Routledge, 2020), 44

³⁰ DeVries i Smith, *Medieval Military Technology*, 104.

³¹ *Isto*, 106.

³² *Isto*, 110.

³³ John France, *Medieval Warfare: 1000-1300*. (New York: Routledge, 2016), 175.

ubadali s kopljima držeći ih iznad glave ili su ih bacali. Samo neki od konjanika drže koplje na način u kojem bi stremen napravio doprinos jačini udarca u jurišu.³⁴ Svakako Whiteova teza dovela je stremen u središta istraživanja te je prisilila istraživače da dobro prouče njegovu pojavu i korištenje. Sigurno je da je bez stremena, kontrola konja bila teža i ograničavala je jahačevu sposobnost da barata nekim oružjima što se moglo nadoknaditi dodatnom obukom, ali obuka je trebala početi u ranoj dobi. Ipak može se zaključiti da je stremen kasnijim ratnicima omogućio da lakše i s manje vježbe koriste konja kao borbeni alat.³⁵

³⁴ Richard W. Kauper, *Medieval Chivalry*. (Cambridge: Cambridge University Press, 2016), 67.

³⁵ Kelly DeVries i Robert D. Smith, *Medieval Weapons: An Illustrated History of Their Impact*. (Santa Barbara: ABC-Clio, Inc., 2007), 71

4. Rođenje viteza

Srednjovjekovni autori pogrešno su vjerovali kako su vitezovi poput onih koji su ih okruživali oduvijek postojali. Učenjaci toga doba znali su ponešto o antičkim civilizacijama, ali dolazili su i do pogrešnih zaključaka. Primjerice, figure poput Cezara i Aleksandra Velikog promatrane su kao vitezovi. Nadalje, bilo je često za vođe srednjovjekovnih kraljevstava da porijekla svojih naroda pronalaze u herojima legendi poput Trojanskog rata. U ovoj perspektivi heroji poput Ahileja, Hektora, Odiseja i drugi su također bili vitezovi u oklopu poput onih srednjovjekovne Europe. Ipak u ovoj slici antičkih vitezova postojala je trunčica istine. I u antičkom dobu kao i u srednjovjekovnoj Europi najbolji i najugledniji ratnici često su bili članovi političke i društvene elite. U oba doba samo su bogati mogli priuštiti oklop, oružje i konje. Stoga srednjovjekovni vitez nije bio potpuno novi koncept nego krajnji produkt duge i složene evolucije koja je počela u antičkoj Europi.³⁶

Kada i kako je viteštvo nastalo nije jednostavno pitanje koje se može odrediti preciznim datumom. Pronaći formativne viteške ideale i procijeniti njihovu važnost postaje ključno pitanje, a uz to pojavljuju se i mnoga druga. Je li vojna funkcija definirala te povezala skupa ratnike različitih društvenih razina ili su bili definirani kroz pravni status? Jesu li ovi ratnici tvorili novonastalu aristokraciju s distinktivnim načinom života ili su već bili dio karolinškog svijeta? Za početak ako se uzme argument da je vojna funkcija bila presudna za nastanak viteštva, naglasak na tehnološkom razvoju čini se kao najizravniji put istraživanja, ali teza da je stremen bio pokretač razvoja konjaništva već je odbačena.³⁷

Točan sastav, priroda i novačenje vojne sile u 9. i 10. st. ostaju nejasni. Karolinški vladari pokušavali su skupiti dovoljne snage kroz širok sustav obveza. Karlo Veliki (748. – 814. g.) očekivao je vojnu službu od svih slobodnih ljudi određenog zemljišnog statusa, ali učinkovitost i širina takvog novačenja također su nejasni. Postavlja se pitanje koliko se karolinški aristokrat identificirao kao ratnik te koliko bi status bio definiran ratničkim kvalitetama i službom? Jedna od predloženih teza ispituje bi li periodi intenzivnog ratovanja stvorili bliže veze između plemića i pratitelja koji su služili zajedno u kampanjama. Ukoliko bi ta poveznica bila valjana možda bi bilo

³⁶ Don Nardo. *Medieval Knights and Chivalry*. (San Diego: ReferencePoint Press, Inc., 2015), 11-12.

³⁷ Kauper, *Medieval Chivalry*, 65.

značajno što su u dobu porijekla viteštva velike vojne snage bile potrebne za neprestane kampanje diljem Europe. Dakle, produženi i intenzivni period ratovanja mogao je dovesti do zbližavanja odnosa između velikih plemića i onih koji su u redovima stajali uz njih. Ipak, dokazi ukazuju na suprotno. Plemići nisu razvili osjećaj ratničkog bratstva s manjima od njih. Zapravo su naglašavali svoju superiornost i društvenu distancu nazivajući se pojmovima koji nose značenje velikog ratnika poput *pugnator* ili *bellator*. Ukratko, nisu bili skloni nazivati se *miles*, pojmom koji je određivao viteza, a u svom izvornom značenju u karolinškom svijetu pojam *miles* označavao bi slugu koji ima nekakvu dužnost. *Milites* su tvorili najveći dio viteštva stoga je teško zamisliti da je njihov broj mogao proizlaziti samo od velikih gospodara i njihovog potomstva.³⁸

David i Bernard Bachrach ističu da je veliki dio zbunjenosti o prirodi vitezova rezultat nesporazuma upravo oko pojma *miles*. Prema obitelji Bachrach kroz razne složene procese do kasnog 12. st. pojam *miles* postao je asociiran s društvenim i pravnim funkcijama vezanim uz aristokratski status. Sadržajna transformacija pojma prema značenju koje ima danas, tj. prema značenju viteza odvila se 1170-ih godina kada Fridrik Barbarossa (1122. – 1190. g.) opisuje sebe, svoje sinove i članove dvora kao *milites*. Ubrzo nakon toga dvorska literatura počela je koristiti *milites* i njemački ekvivalent *Ritter* isključivo kako bi označili aristokraciju. Ali, prije ovog događaja njemački autori su koristili *miles* i *Ritter* isključivo kako bi označili profesionalne ratnike, bili oni aristokrati ili pučani. Ovaj proces se odrazio i na Englesku gdje je prvotno također bio korišten u označavanju profesionalnih ratnika niskog statusa i aristokrata s karijerom u vojnoj službi. No, u vrijeme Barbarossinog suvremenika Henrika II. (1133. – 1189. g.), pojam je počeo označavati pojedince sa značajnim vlasništvom od kojih se zahtijevala vojna služba kruni u zamjenu za posjed.³⁹

Brojne znanstvene polemike i dalje zamagljuju točnu pojavu srednjovjekovnog viteza. Izvori za kritični period su rijetki, a postoje i dodatni semantički problemi poput odnosa kasnorimskih naziva za određene vrste vojnika i latinske nazive korištene u ranom srednjem vijeku. Marc Bloch 1930-ih godina također nadograđuje na Brunnerovu teoriju o feudalizmu. Bloch predlaže kako je plemstvo ranog srednjeg vijeka, preciznije rimski senatorski stalež i germanski poglavice, nestalo do 8. stoljeća. Smatra kako je mjesto zauzeo novi stalež istaknut ne

³⁸ Kauper, *Medieval Chivalry*, 69-71.

³⁹ Bernard S. Bachrach i David S. Bachrach, *Warfare in Medieval Europe: c.400-c.1453*. (Routledge: New York, 2017), 141

rođenjem već moći proizašlom iz službe kralju te bi stoga podrijetlo srednjovjekovnog plemstva trebalo tražiti u profesionalnom ratniku toga vremena.⁴⁰

Kasnija istraživanja naginjala su prema složenijoj slici porijekla vitezova, srednjovjekovnog plemstva i feudalizma. Većina povjesničara sada ne vjeruje da su vitezovi bili osnivači srednjovjekovnog plemstva i feudalizma. Prevladava konsenzus da je postojalo plemstvo od krvi i rođenja u vrijeme Karla Velikog koje je bilo obogaćenom kraljevim dodjelama zemlje i položaja, ali njegovo porijeklo ne leži u staležu konjanika nedavno podignutih iz nepoznanice već se radi o staroj franačkoj aristokraciji. Ovo karolinško plemstvo u koje se kontinuirano presipala nova krv, uključujući onu i od viteštva, bilo je izvor plemstva u razvijenom srednjem vijeku.⁴¹ No, bez obzira na točan društveni status, od 10. stoljeća ratnik na konju u Zapadnoj Europi počinje biti poznat kao vitez.⁴² Od druge polovice 11. st. pojavljuju se razni tekstovi koji počinju spominjati odvijanje ceremonija u svrhe „pravljjenja viteza“. Ritual se sastojao od nekoliko činova. Kandidatu bi stariji vitez predao oružje simbolično njegovom budućem statusu, preciznije opasao bi mu mač nakon čega bi mu sponzor zadao težak udarac dlanom po obrazu ili vratu. Ovaj udarac mogao je simbolizirati test snage ili prema nekim interpretacijama namjena je bila ostaviti utisak na sjećanje novopečenog viteza kako ostatak života ne bi zaboravio svoje obećanje. Zanimljivo je što je ritual šamara bio poput šamara kojeg su zadavali biskupi tijekom zaređivanja svećenika ili sakramenta krizme. Naposljetku, viteška ceremonija bi često završila atletskim prikazom. Novopečeni vitez zajahao bi konja, a zatim pojurio kopljem prema meti nadjenutom oklopom. Prema svojem porijeklu i prirodi ceremonije imaju poveznice s inicijacijskim ceremonijama primitivnih društava čiji je cilj bio prihvatiti mladića u puno članstvo grupe iz koje je do tada bio isključen zbog svoje dobi.⁴³ Dodjeljivanje oružja kako bi se obilježila tranzicija mladog muškarca u status odraslog čovjeka i ratnika bilo je i svojstvo germanskog društva još i prije srednjovjekovnog perioda, ali ipak ne treba analizu pojednostaviti s pretpostavkom evolucije ovog čina u ono što je postalo viteštvo s obzirom da postoje divergentna viđenja.⁴⁴

⁴⁰ Frances Gies, *The Knight in History*. (New York: HarperCollins Publishers Inc., 1987), 8.

⁴¹ *Isto*, 9.

⁴² Alan Williams, *The Knight and the Blast Furnace: A History of the Metallurgy of Armour in the Middle Ages & the Early Modern Period*. (Leiden: Koninklijke Brill NV, 2003), 41.

⁴³ Marc Bloch, *Feudal Society II: Social Classes and Political Organization*. (London: Routledge, 1965), 33-34.

⁴⁴ Kauper, *Medieval Chivalry*, 81.

Dokazi o ranim viteškim funkcijama i statusu stvorili su miješani utisak viteške prakse i društvenog položaja, ali postoje značajni koraci prema prepoznatljivoj viteškoj skupini. U ranom srednjovjekovnom periodu bilo je učestalo da poraženi ratnici budu pogubljeni ili porobljeni, a mnoge vojne ekspedicije zapravo su funkcionirale kao pohod na robove. Rano doba viteštva donijelo je veliku promjenu. Borba je postala manje nemilosrdno krvava pa se čak mogla ispregovarati i predaja. Pobjednik je prestao ubijati zarobljenike te je bio više zainteresiran prodati ih za otkupninu. Polako nestaje i trgovina robljem. Bile su to velike promjene među ratnicima. Uzroci za promjene su ponovno nejasni. Moguća teza je da je karolinška politička dezintegracija pa zatim lokalno i regionalne ratovanje te proliferacija utvrda i njihovih opsada potaknula pregovaranje. Dakako, na ratnike je utjecaj možda vršio i pokret Mira i primirja Boga, a moguće je da se radilo i o utjecaju sve više monetizirane ekonomije. Ipak vjerojatnije je da je motivacija proizašla iz samog načina ratovanja nego iz vanjskih izvora s obzirom da se čini kako je izbor između smrti, otkupnine ili zarobljeništva ovisio manje o unaprijed zamišljenim običajima, a više o okolnostima i volji individualnih zapovjednika. Naizgled je uspostavljen osjećaj ratničke tolerancije prema dostojnim protivnicima. Protivnici su se promatrali kao jednaki i kolege ratnici. Ovo ukazuje na to da se u 9. i 10. st. stvara viteška samosvijest. Vitezovi su sami sebe počeli promatrati kao pripadnike elitne skupine.⁴⁵ Religijski ideali, kako god procijenili njihovu ulogu u odnosu prema pregovorima i otkupninama, zasigurno su doprinijeli drugim dimenzijama viteške ideologije. Blagoslov Boga je često tražen u kampanjama kroz karolinšku eru. Procesije i molitve prizivale su vrjednovanje borbe i uspjeha za borce, a odredi svećenika bili su u pratnji svake vojske kako bi pružili borcima sakrament ispovijedi i pokore. Zasigurno je da je to moglo pomoći moralu i disciplini. No, ove procesije nisu bile namijenjene samo nastajućoj eliti vitezova nego su bile namijenjene svim borcima. Ipak, ukazuju na vrjednovanje ratovanja kao religijsku osnovu na kojoj će se izgraditi specifičnije strukture namijenjene elitnim ratnicima.⁴⁶

Točan proces kako je nastalo viteštvo teško je odrediti, ali mogu se postaviti par racionalnih pretpostavki. Mnogi učenjaci propustili su primijetiti raniju spomenutu promjenu u nazivu *miles* tijekom kasnog 12. st. te su pročitali unutraške društveni i ekonomski status vitezova iz ranijih perioda što je izazvalo silnu zbunjenost u znanstvenoj literaturi. Djelomično je i razlog zbunjenosti što su velike količine narodne literature napisane za plemiće i bogate vitezove koja ih je prikazivala

⁴⁵ Kauper, *Medieval Chivalry*, 78-79.

⁴⁶ *Isto*, 79-80.

u središtima časnih vojnih aktivnosti i kao dominantu silu u ratu. Ali, u realnosti mali broj aristokrata imao je karijeru u vojnoj službi s obzirom da su imali puno bolje mogućnosti poput nadziranja svojih zemalja. Usporedno, velika većina ljudi koji su postali profesionalni ratnici nisu bili aristokrati nego su unovačeni iz nižih društvenih redova s nadom da će poboljšati svoje ekonomske i društvene izgledе. Ipak ispravno je reći da je većina aristokrata imala dužnost vršiti vojnu službu, a kada bi ju vršili bilo je to zbog feudalnih obveza.⁴⁷

⁴⁷ Bachrach i Bachrach, *Warfare in Medieval Europe*, 142.

5. Strategija i taktika

U popularnoj povijesti pogled na srednjovjekovno ratovanje često je pojednostavljeno prikazan kao dvije suprotstavljene vojske koje se formiraju na udaljenosti tisuću metara, a zatim urlaju, jurišaju i udaraju. Kampanje se promatraju kao individualne bitke, a u pobjedi je naglasak bio na pljački i plijenu, a ne na potjeri za neprijateljem.⁴⁸ Specijalistička istraživanja zadnjih 50 godina uvelike su unaprijedila naše razumijevanje srednjovjekovnog ratovanja iznad stereotipa. Otkrivene su strateške i taktičke složenosti srednjovjekovnom ratovanju koje su u velikoj suprotnosti sa slikom primitivnih ratnika koji bezglavo jurišaju. Dolazi se do zaključka kako su srednjovjekovne vojske ulazile u razrađene konflikte poteza i kontra poteza, preferirajući napadati neprijateljeve opskrbe linije i uporišta, a ne tražiti otvorenu bitku.⁴⁹

Za vrijeme samog srednjeg vijeka postojala je samo jedna studija koja je raspravljala o vojnoj strategiji. *De Re Militari* koju je napisao Vegecije krajem 4. stoljeća. On nije imao praktičnog vojnog iskustva te vojna praksa reflektirana u djelu nije iz vremena Vegecija već ranijih i uspješnijih rimskih perioda. Sama rasprava u djelu je izrazito razumna i praktična. Vegecije je iznad svega naglasio izbjegavanje bitki predodređenog mjesta i vremena, zalažući se za rat svim drugim mogućim sredstvima.⁵⁰ Po Vegecijevom mišljenju bitka je nosila previše rizika, a njen ishod bio je konačan. Bilo je stoga bolje razdužiti kampanju i mučiti neprijatelja paljenjem usjeva i opsadama nego posvetiti sve u nekoliko sati izravne borbe.⁵¹ Razlog zašto se ističe ovo djelo je zbog njegove popularnosti. Veliki broj rukopisa djela je očuvan te je poznato kako je djelo bilo u posjedu nekoliko srednjovjekovnih vojnih figura. Stoga se postavlja pitanje koliko je u praksi Vegecijevo djelo bilo utjecajno? Jesu li zapovjednici donosili razumne odluke, izbjegavali rizike, oslanjali se na diplomaciju i oprezno manevrirali trupama zato što su pročitali ovog kasnog antičkog autora ili su slijedili zdravi razum? Ovako popularno djelo teško da nije imalo praktičnih

⁴⁸ James Titterton, *Deception in Medieval Warfare: Trickery and Cunning in the Central Middle Ages*. (Woodbridge: The Boydell Press, 2021), 1.

⁴⁹ Titterton, *Deception in Medieval Warfare*, 1-2.

⁵⁰ Preswtich, *Armies and Warfare in the Middle Ages*, 186.

⁵¹ Helen Nicholson, *Medieval Warfare: Theory and Practice of War in Europe 300-1500*. (New York: Palgrave Macmillan, 2004), 113

implikacija, ali istovremeno je teško zamisliti da su mnogi iskusni zapovjednici nosili knjigu sa sobom za konzultaciju tijekom kampanje.⁵²

Ako kao primjer vojnog uspjeha sagledamo Karla Velikog, vidljivo je da njegov uspjeh nije temeljen na nekakvim odlučujućim i presudnim angažmanima budući da ga povijesni zapisi bilježe prisutnim u samo tri bitke tijekom njegove duge vladavine. Njegov uspjeh temeljen je na dobro obučenoj i iskusnoj borbenoj sili koja strateški troši neprijatelja te sposobnosti da podigne nekoliko vojski za godišnje kampanje u različitim regijama.⁵³ Mnogi povjesničari se slažu da je Karlo imao kapacitet podignuti nekoliko desetaka tisuća trupa, često s dvije ili tri vojske na terenu istovremeno, djelujuću u različitim regijama ili napredujući prema istoj meti iz različitih smjerova u isplaniranim obuhvatima u kliješta.⁵⁴ Ipak najveće Karlovo vojno nasljeđe je bio upravo njegov naglasak na konjaništvu kao instrumentom strateške mobilnosti koji bi lovio napadačke vojske.⁵⁵

Konjaništvo je zbog svoje mobilnosti imalo inicijativu u ratovanju na polju, ali nije uvijek bilo odlučujući čimbenik u ratu, posebice zato što je bilo od ograničene koristi u opsadama. Svakako vrijednost viteza u oklopu na konju bila je velika. U prijelazu iz 12. na 13. stoljeće dolazi do spomenute semantičke promjene gdje vitezovi preuzimaju pojam *milites*, a konjaništvo pučkih staleža dobiva naziv *serjeant*. Razlika između ova dva ratnika bila je društvena, ne i vojna dok će u ranom 14. stoljeću pojam *man-at-arms* početi opisivati otvrdnule profesionalce koji će formirati glavninu konjaništva. Ova profesionalizacija vjerojatno objašnjava zašto će konjaništvo u 13. stoljeću postati još učinkovitije, ali također treba istaknuti i sve učinkovitije pješastvo kasnog 13. st. među kojima su profesionalci također bili značajan element.⁵⁶

Osnovna razlika između pješastva i konjaništva na bojišnici također je upravo bila mobilnost konjanika. Mobilnost je konjaništvo učinila prirodnom rukom napada i potjere, a učinila je lakšim i povlačenje. Niska mobilnost pješastva učinila je pješastvo primarno obrambenim iako je iskusno i dobro vođeno pješastvo također bilo sposobno napadati. Protiv pješačke formacije, konjanički juriš bio je više psihološko nego fizičko oružje. Uspjeh je ovisio o zastrašivanju bar dijela pješastva s ciljem da im se probiju redovi ili daju u bijeg. U slučaju da se to nije dogodilo,

⁵² Preswlich, *Armies and Warfare in the Middle Ages*, 186.

⁵³ Brian Todd Carey, *Warfare in The Medieval World*. (Barnsley: Pen & Sword Digital, 2011), 54.

⁵⁴ Bachrach i Bachrach, *Warfare in Medieval Europe*, 107.

⁵⁵ Carey, *Warfare in The Medieval World*, 54-55.

⁵⁶ France, *Medieval Warfare*, XV.

cijeli juriš završio bi masovnim sudarom što bi dovelo do povlačenja konjanika ili pojedinačne borbe.⁵⁷ Do 11. st. korištenje teškog konjaništva u jurišu bilo je toliko usavršeno da su se konji međusobno dodirivali u formaciji. Zbijeni redovi olakšavali su taktičko zapovjedništvo, kontrolu i komunikaciju te su sprječavali žrtvama izmicanje između jurišnika. Može se pretpostaviti kako su stoga konjaničke jedinice bile sposobne manevriranju i borbi u ekstremno zbijenim redovima.⁵⁸

Kada su se konjanik i pješak sreli u pojedinačnoj borbi, visina konjanika mogla mu je dati prednost, ali profesionalni vojnik sa sličnim oklopom mogao mu je parirati. Govoreći o konjaničkom jurišu, u obrani su od velike pomoći mogli biti i sami vitezovi koji bi sjahali kako bi pomogli prvom redu pješaštva s obzirom da su kao iskusni konjanici imali bolje razumijevanje kako se suprotstaviti neprijatelju na konju. S druge strane, ukoliko bi konjaništvo uhvatilo pješaštvo rašireno na otvorenom polju ili upalo u razbijenu formaciju pješaštva, mobilnost i visina konjanika došla bi do izražaja. Upravo je zato psihološki cilj frontalnog juriša bio otvaranje pješačkih formacija. Za pješaštvo da se suprotstavi jurišu bilo je potrebno imati dovoljno duboke i zbijene redove, ali i moral i hrabrost suočiti se sa zastrašujućim prizorom konjaničkog juriša.⁵⁹

Stoga se postavlja pitanje što se moglo dogoditi kada konjanički juriš ne bi uspio odnosno kada bi pješaštvo uspješno odolijevalo? Što se moglo poduzeti da konjaništvo napravi prevagu na bojišnici? Postoje brojne mogućnosti, ali za primjer može poslužiti već spomenuta Bitka kod Hastingsa 1066. kada normansko konjaništvo postiže uspjeh napadajući Engleze koji su napustili „zid štitova“. Iako su taktike primijenjene u ovoj bitci i dalje predmet sporova među povjesničarima, iz bitke se može uzeti najpopularniji narativ odnosno taktika „prijetvornog bijega“. Dakle, prijetvorni bijeg bila je vrlo česta srednjovjekovna taktika koja podrazumijeva sljedeće. U slučaju nemogućnosti razbijanja neprijateljskih linija, napadači kreću u „bijeg“ čiji je cilj namamiti neprijatelja dalje od svoje trenutne pozicije. Jednom kada se bježeće trupe nađu na tlu svog izbora, okreću se i napadaju svoje progonitelje koji su razbili formaciju u želji da dokrajče neprijatelja ili uzmu zarobljenike, a ovaj potez ih je učinio ranjivim iznenadnom jurišu. Postojala je i druga varijanta u kojoj je povlačenje napadača trebalo namamiti neprijatelja u zasjedu gdje bi manji odred povlačeći se doveo neprijatelja u pripremljenu poziciju glavnine vojske.⁶⁰ Provedba

⁵⁷ Donald J. Kagay i L.J. Andrew Villalon, *The Circle of War in the Middle Ages: Essays On Medieval Military and Naval History Warfare in History*. (Suffolk: The Boydell Press, 1999), 49-50.

⁵⁸ Carey, *Warfare in the Medieval World*, 151.

⁵⁹ Kagay i Villalon, *The Circle of War in the Middle Ages*, 50-51.

⁶⁰ Titterton, *Deception in Medieval Warfare*, 82.

zasjeda bila je zapravo u skladu s *De Re Militari*. Ovo djelo je bilo podijeljeno u četiri knjige od kojih je treći dio bio posvećen vođenju rata. Zanimljivo je to što je gotovo pola poglavlja treće knjige bilo povezano s iznenađenjima, zasjedama, pljačkama, varkama i izdajom, a upravo je ta knjiga bila najčešće kopirana i korištena u srednjem vijeku.⁶¹ Stoga je važno istaknuti da je Vegecije poticao svoje čitatelje da koriste obmane, ali opet ne možemo biti sigurni da su srednjovjekovni zapovjednici učili o takvim taktikama čitajući *De Re Militari*. Svakako treba istaknuti da su takve ideje kružile među pismenim članovima srednjovjekovnog društva u tekstu koji je smatran utjecajnim o umijeću rata.⁶²

Doista se čini kako je vojna strategija dominirana s dva opća principa. Prvi je bio strah od predodređene bitke, tj. sukoba na otvorenom polju. Drugi je bio „opsadni mentalitet“ odnosno automatska reakcija koja se sastojala odgovorom na napad sa zatvaranjem u najlakše branjiva uporišta države. Iz ovoga je proizašao oblik koji će poprimiti većina srednjovjekovnih sukoba. To je podrazumijevalo jako spori napredak napadača, tvrdoglavu obranu, ograničene operacije u vremenu i udaljenosti te rat iscrpljivanja. Rat se sastojao od gubitaka i ponovnih osvajanja, iznenađenja, provala i zasjeda. Naravno naglasak na pljačku bio je velik.⁶³ Tri su razloga iza toga. Prvo, vladari su morali obećati plijen kako bi motivirali ratnike da idu na kampanju odnosno vojskovođama je bio potreban stalan tok plijena kako bi održali odanost svojih pratitelja na ratnom putu. Drugi razlog za pljačkanje bilo je pribaviti zalihe za napadačku vojnu silu budući da je za pobjedničku strategiju potrebno osigurati namirnice za svoju vojsku, a istovremeno uskratiti je neprijatelju. I posljednji, pljačkanje i pustošenja uništavala su neprijateljsku ekonomsku infrastrukturu čime bi potkopali sposobnost neprijatelja da projicira silu u budućnosti.⁶⁴ Ovakvo pustošenje očito je moglo biti učinkovito u ostvarivanju političkih i vojnih ciljeva, ali mnogi srednjovjekovni vladari izbjegavali su nanošenje štete ekonomiji neprijatelja. Najvažniji razlog suzdržavanju od pljačke bilo je osigurati da regija u kojoj se odvija kampanja u budućnosti može biti od ekonomske vrijednosti, bilo to kroz danak ili izravnim utjerivanjem poslije osvajanja.⁶⁵

⁶¹ David Whetham, *Just Wars and Moral Victories: Surprise, Deception and the Normative Framework of European War in the Later Middle Ages*. (Leiden: Koninklijke Brill NV, 2009), 128-129

⁶² Titterton, *Deception in Medieval Warfare*, 17.

⁶³ Contamine, *War in the Middle Ages*, 219.

⁶⁴ Bachrach i Bachrach, *Warfare in Medieval Europe*, 365.

⁶⁵ Bachrach i Bachrach, *Warfare in Medieval Europe*, 372.

6. Utvrde i opsade

Opsade su dominirale srednjovjekovno ratovanje čak i više nego tipične bitke. Primjerice, Rikard Lavljeg Srca (1157. – 1199. g.), jedan od najpoznatijih ratnika ovog vremena borio se u samo nekoliko tipičnih bitki tijekom svoje karijere, ali bio je konstantno uključen u opsade, a naposljetku je i umro od ozljeda zadobivenih prilikom osvajanja utvrde. Opsade su igrale veliku ulogu budući da je bilo važno uspostaviti i održavati kontrolu nad teritorijem, a utvrde su bile očiti instrument za ovu svrhu.⁶⁶ Povjesničari 19. i 20. st. prepoznali su važnost opsada, ali ipak to nije dovelo do intenzivnijeg proučavanja ovog možda i najvažnijeg aspekta srednjovjekovne vojne povijesti. Razlog može biti što je u vojnoj doktrini 19. i 20. st. prevladavao naglasak na važnosti klasične bitke stoga proizlazi i naglasak u povijesnim istraživanjima toga vremena na konjaništvu kao dominantnoj sili srednjovjekovnog ratovanja zanemarujući potpuno njegov manjak uloge u opsadnim uvjetima.⁶⁷

Neki povjesničari iznose teoriju da je postojao period od 6. do 10. stoljeća kada su germanski narodi koji su naslijedili teritorij Zapadnog Carstva potpuno zapostavili fortifikacijske strukture. U teoriji vojna strategija preusmjerila se sa statičkih fortifikacija prema dinamičnijim strategijama budući da vojske nisu sjedile u kampovima ili tvrđavama nego su svako ljeto odlazile u kampanje pljačkajući ili osvajajući neprijateljski teritorij.⁶⁸ Da je bilo izrazito malo gradnje fortifikacija u Karolinškom periodu tijekom 9. st. svjedoče nam i kroničari koji novosagrađene utvrde opisuju kao novitet.⁶⁹ Moramo postaviti pitanje zašto su nakon perioda zanemarivanja, europski vladari i plemići ponovno krenuli u izgradnju? Odgovor naravno djelomično leži u prirodi ratovanja i oružju.⁷⁰ U franačke zemlje počinju provaljivati Vikinzi koji s lakoćom pljačkaju gradove.⁷¹ Visoko mobilnog neprijatelja poput Vikinga nije se moglo samo sresti u polju budući da bi već otišli kada bi stigla vojska. Iz ovih razloga bilo je potrebno izgraditi utvrđene nastambe i tvrđave kao lokalne baze iz kojih bi ratnici mogli stražariti i susresti se s Vikinzima kad se pojave.

⁶⁶ Preswlich, *Armies and Warfare in the Middle Ages*, 281.

⁶⁷ Bernard S. Bachrach, „Medieval Siege Warfare: A Reconnaissance“, *The Journal of Military History* 58 (1994), br. 1: 119-120.

⁶⁸ Nicholson, *Medieval Warfare*, 74.

⁶⁹ DeVries i Smith, *Medieval Military Technology*, 199-200.

⁷⁰ Nicholson, *Medieval Warfare*, 78.

⁷¹ DeVries i Smith, *Medieval Military Technology*, 199.

Naravno da su utvrde građene i u druge svrhe, poput potreba formalnih administrativnih središta, a na sve je utjecao i ekonomski oporavak Europe tijekom 11. st. što je značilo da je više plemića moglo priuštiti gradnju premda su jaki vladari obično postavljali ograničenja tko ih smije graditi.⁷²

Razvoju popularnih kamenih utvrda prethodila je utvrda s nasipom i dvorištem, bile su to učinkovite fortifikacije sagrađene od zemlje i drvene građe no naizgled primitivne. Drugim riječima malo više od humka sa drvenom strukturom u središtu. Zanimljivo je stoga što su zbog brzine gradnje bile korištene i u ofenzivne svrhe, kako bi čuvale garnizon koji bi prijetio nekoj regiji.⁷³ Ali, za obrambene svrhe ovakve strukture mogle su služiti samo privremeno. Trajnije zidane fortifikacije bile su potrebne za obrane zemalja Europe od stranih napada i domaćih pobuna. Ovo je također bio period nestabilnosti i slabe središnje vlasti širom Europe što je moglo značajno utjecati na eksperimentiranje u fortifikacijama i dovesti nas do kamenih utvrda.⁷⁴ Dizajn utvrda bio je dinamičan i brzo se mijenjao od 10. do 15. st. kako bi ispunio vojne, administrativne i kulturne zahtjeve. Ali, svakako kula s okružujućim zaštitnim zidinama nastavljena je biti korištena kao osnovni dizajn kroz srednjovjekovni period. Inicijative za nove dizajne mogle su proizlaziti od vještih arhitekata i zidara koji su imali svoje ideje o dizajniraju obrambenih građevina, iskustvu ratnika koji su sudjelovali u opsadama, ali i iskustvima gospodara i arhitekata koji su putovali.⁷⁵ Doduše napredak u umijeću fortifikacija dobio bi odgovor u umijeću opsada i obrnuto.⁷⁶ U to vrijeme utvrde počinju biti simbol moći, nisu više samo utvrđene barake za vojnike nego se grade i koriste kao kraljevske i plemićke rezidencije.⁷⁷

Kako bi se mjesto osvojilo, često je bilo potrebno pribjeći psihološkim i političkim sredstvima, mješavini prijetnji i blagosti. To je moglo značiti obećanje poštivanja života i vlasništva ili slobodan prolazak, a s druge strane obećanje pokolja, paleži i pljačkanja. Ovakva obećanja opkoljenima često su rezultirala pregovorima o predaji. Ukoliko se to ne bi dogodilo isti rezultat mogao se postići blokadom, nestašicom hrane, trovanjem izvora vode te eventualnim širenjem epidemija.⁷⁸ U nekim slučajevima i sama reputacija zapovjednika bila bi dovoljna da se

⁷² Nicholson, *Medieval Warfare*, 78.

⁷³ DeVries i Smith, *Medieval Military Technology*, 211.

⁷⁴ Isto, 223.

⁷⁵ Nicholson, *Medieval Warfare*, 81.

⁷⁶ Contamine, *War in the Middle Ages*, 101.

⁷⁷ DeVries i Smith, *Medieval Military Technology*, 227-228.

⁷⁸ Contamine, *War in the Middle Ages*, 101-102.

uporište preda.⁷⁹ No, u slučaju da prijetnje nisu bile dovoljan poticaj za predaju, napadači su često prijetili pogubljenjima zarobljenika i raznim terorom. Primjerice Henrik I. (1068. – 1135. g.) tijekom opsade 1139. prijetio je vješanjem svih unutar utvrde ako se ne predaju unutar tri dana, a o jednom neobičnom događaju piše Froissart, kroničar 14. st. koji bilježi da je tijekom opsade 1345. zarobljeni glasnik trebušom ispaljen preko zidina s pismima oko vrata.⁸⁰ Nakon neizravnih sredstava slijedili su izravni napadi. Prvo je bilo nužno savladati iskopane obrane, suhe rovove ili jarke napunjene vodom. Njih je stoga bilo nužno kakvim god dostupnim materijalima poput drveta, kamenja, zemlje, a najčešće su korištene grane odnosno štapovi. Nije bilo ratnika koji nije nosio teret na leđima kojeg su zatim bacali u jarke kako bi ih potpuno popunili te mogli prići zidinama.⁸¹ Kod Jeruzalema, križarski vođe nudili su srebrnjak za svaka tri kamena bačena u jarak, a kod opsade Akre žena smrtno ozlijeđena dok je punila jarak tražila je da se ondje baci i njeno tijelo nakon što umre.⁸² Branitelji pod opsadom nisu samo čekali. Ukoliko bi im se pružila prilika izjurili bi iz utvrde kako bi omeli neprijatelja, a nekad je to čak učinjeno i prije nego bi napadači stigli do svoje mete. Ipak je uloga utvrda u ratovanju bila služiti kao utvrđena baza iz koje ratnici mogu izjahati. Stoga se bilježe i slučajevi zasjeda i iznenadnih napada na putu do utvrda, uništavanje opsadne opreme i slično.⁸³ No, u slučaju kada bi se branitelji jednostavno opirali iz sigurnosti zidina bez izravne borbe prsa o prsa napadači su se morali služiti ljestvama, tunelima, ovnovima za probijanje i opsadnim tornjevima.⁸⁴

Sve važniju ulogu stjecala su projektilna oružja poput samostrela, a naročito artiljerija. Inženjeri su dizajnirali sve moćnije strojeve poput trebuša koje su mogle bacati velike kamene blokove preko zidina te rušiti građevine unutra. Kada je tehnologija trebuša došla u Europu preko križara, zapovjednici su objeručke prihvatili ove naprave. Jedan od prvih zapadnjaka koji je razumio psihološku vrijednost trebuša, bio je Simon de Montfort (1175. – 1218. g.) koji je vodio francuske križarske ratove u južnoj Francuskoj protiv katara. Tijekom perioda od 1209. do 1218. godine vodio je brojne opsade utvrda i utvrđenih gradova koristeći trebuše s velikim uspjehom. U nekim slučajevima njegove trupe morale su samo sastaviti trebuše ispred uporišta kako bi ih

⁷⁹ Christopher Gravett, *Medieval Siege Warfare*. (Oxford: Osprey Publishing Ltd, 2000), 17.

⁸⁰ *Isto*, 19.

⁸¹ Contamine, *War in the Middle Ages*, 102.

⁸² DeVries i Smith, *Medieval Military Technology*, 173.

⁸³ Gravett, *Medieval Siege Warfare*, 25.

⁸⁴ DeVries i Smith, *Medieval Military Technology*, 165.

uvjerali u predaju. Ironično, poginuo je od kamena lansiranog katapultom od strane žena sa zidina Toulousea.⁸⁵ Trebuše nisu nužno morale uništavati fortifikacije. Bilo su korištene i za bacanje zapaljivih projektila ili širenja zaraza bacanjem leševa. Tako su 1332. vojnici iz Strasbourga tijekom opsade utvrde Schwanau ubili 48 zarobljenika pa njihova tijela nagurali u bačve i katapultirali u utvrdu.⁸⁶

Pod opsadom, branitelji su imali više raspoloživih opcija. Mogli su čekati ili tražiti intervenciju saveznika koja bi kamp napadača stavila u nezgodnu poziciju. Mogli bi pokušati probiti blokadu ili širiti paniku, a mnogo drugih teškoća poput klimatskih ili financijskih su se također mogle pojaviti za napadače.⁸⁷ Opsada bi možda zahvatila feudalne snage izvan vremenskih granica njihove službe, a i unajmljeni vojnici trebali su biti plaćeni.⁸⁸ Problematični su bili i manjak hrane, nelagoda, dezerterstvo i bolesti. Gradovi i utvrde također su mogli koristiti trebuše i druge sprave što je dovodilo do artiljerijskih duela u kojima je bio cilj uništiti neprijateljske sprave.⁸⁹

Protiv opsadnih tornjeva najbolja obrana bila je vatra. Tako je u opsadi Jeruzalema 1099. jedan križarski toranj spaljen, ali drugi je bio dovoljan za osvajanje grada. Zanimljiva taktika zbila se 985. godine u Verdunu kada su branitelji istrčali, zakačili kuke za toranj te ga ljuljali naprijed nazad rušeći dolje napadače dok su se ponekad tornjevi i sami rušili zbog loše konstrukcije ili teškog terena.⁹⁰ Na manjim dometima branitelji bi bacali kamenje, kipuću vodu i razne teške predmete koji mogu ozlijediti čovjeka, ovisno o kritičnosti situaciji. Izvori predlažu da su se vojnici koji su napadali ove fortifikacije suočavali s većom baražom projektila nego oni u taktičkim bitkama na otvorenim poljima.⁹¹ Iako su u filmskim prikazima često prikazana proljevanja vrućeg ulja, u srednjovjekovnim svjedočenjima to nije zabilježeno.⁹² Još jedna sprava s kojom su se branitelji morali susresti bio je ovan za probijanje. Oni se spominju u brojnim narativnim izvorima i raznim tehničkim priručnicima. Naprimjer, i Vegecije je opisivao drvenu konstrukciju pokrivenu kožama za usporavanje vatre koje bi pružale zaklon za posadu ovna za probijanje. Najjednostavniji ovnovi bili su samo srušena drveća odsječenih grana, dok su složeniji

⁸⁵ Bachrach i Bachrach, *Warfare in Medieval Europe*, 302.

⁸⁶ Contamine, *War in the Middle Ages*, 104.

⁸⁷ *Isto*, 106.

⁸⁸ Gravett, *Medieval Siege Warfare*, 17.

⁸⁹ Contamine, *War in the Middle Ages*, 106.

⁹⁰ DeVries i Smith, *Medieval Military Technology*, 172.

⁹¹ Bachrach i Bachrach, *Warfare in Medieval Europe*, 303-304.

⁹² DeVries i Smith, *Medieval Military Technology*, 176.

ovnovi imali kotače te zaklon za posadu i bili su rašireni diljem Europe.⁹³ Osim spomenutih napada s raznim predmetima odozgora, zabilježeni su slučajevi prevrtanja ovna kukama ili omčama oko ovnove glave.⁹⁴

Naposljetku, dolazi se i do topa, posljednjeg srednjovjekovnog izuma korištenog u opsadama. Barut u Europu stiže u drugoj polovici trinaestog stoljeća, najvjerojatnije putem islamskih zemalja pa kroz Bizant ili Španjolsku.⁹⁵ Istraživanja ranih topova i vatrenog oružja su otežana budući da je teško razumjeti na što su konkretno tadašnji pisari mislili kada su koristili određene pojmove za vatreno oružje. Sustav raspoznavanja različitog vatrenog oružja nije bio uspostavljen pa se oružja različitih tipova nazivaju istim imenima u originalnim izvorima. Tek od 16. st. imena topova postaju dobro utvrđena i određena veličinom kalibra.⁹⁶ Reference na topove u Europi pojavljuju se krajem 13. i početkom 14. st. no možda najkonkretniji dokaz bila bi ilustracija koju slika Walter de Milemete u Londonu 1326. godine na kojoj je prikazan polegnuti top u obliku vaze.⁹⁷ Iako su počeci oružja na barut bili prilično skromni, njihov napredak bio je spektakularan. Razviti će se cijeli arsenal oružja od ručnih topova do velikih topova teških desetinu tona. Njihov utjecaj pogotovo će se odraziti na opsadno ratovanje. Negdje oko 1375. godine topovi velikih kalibrova koji ispaljuju kamene projekte početi će se pojavljivati u sve većoj količini. Oni su bili idealni za ovakvu vrstu sukoba budući da su činili veliku štetu na fortifikacijama te će do kraja stoljeća uvelike utjecati na ishode opsada.⁹⁸ Odgovor na trebuše u 12. st. bilo je povisiti zidine kako bi se omela visoka putanja ovoga oružja, a tako je i pojava baruta potaknula graditelje da konstruiraju nove utvrde s otvorima za topove i debljim zidinama. Učinkovitiji dizajn protiv topova pojaviti će se tek krajem 15. st. u Italiji gdje se počinju konstruirati niski, masivni bedemi s platformama za topove i kazamatima, nadsvođenim komorama iz kojih se ispaljivala sačma u jarke.⁹⁹

Često se misli kako su upravo topovi presudili utvrdi, ali to je samo djelomično istinito. Promjene u životnim stilovima plemića koji nisu htjeli živjeti pod uvjetima vojnih teškoća te

⁹³ Bachrach i Bachrach, *Warfare in Medieval Europe*, 248.

⁹⁴ DeVries i Smith, *Medieval Military Technology*, 176.

⁹⁵ Isto, 137.

⁹⁶ DeVries i Smith, *Medieval Weapons*, 198.

⁹⁷ DeVries i Smith, *Medieval Military Technology*, 138.

⁹⁸ Isto, 140.

⁹⁹ Gravett, *Medieval Siege Warfare*, 55.

mirnija vremena u nekim državama dovela su do pada popularnosti utvrda. Utvrda je nadživjela svoju korisnost u mijenjajućem društvu te je zamijenjena utvrdom s topničkim platformama.¹⁰⁰

¹⁰⁰ *Isto*, 54-55.

7. Zaključak

Kraj starog vijeka obilježen je porazima Rimskog carstva. U tim mnogim rimskim porazima može se primijetiti kako su se na suprotnoj strani nalazile konjaničke snage barbarskih i stepskih naroda dok u tom periodu rimsko pješništvo gubi svoju učinkovitost. Stoga je nemogućnost Rimljana da se obrane pa zatim pad Zapadnog Rimskog Carstva možda povezano upravo s učinkovitošću konjaničkih snaga s kojima su se Rimljani suočavali. Dakle, pretpostavka je kako konjaništvo počinje stjecati ključnu ulogu na bojišnici te će njegova uloga obilježiti nadolazeće doba.

U periodu karolinške Franačke primjećuje se značajan razvoj konjaništva. Iz toga je veliko pitanje o utjecaju konjaništva na razvoj feudalizma postavio Brunner. Promatrajući kroz isključivo vojne potrebe, poveznica konjaništva i feudalizma je jasna. Teško je argumentirati da sekularizacija zemljišta provedena u Franačkoj nije rezultat potreba konjaništva budući da u tom periodu konjaništvo u franačkim snagama naizgled dolazi do izražaja. Ipak, ova podudaranost može biti samo slučajnost. Naravno da mogu postojati i drugi društveni, kulturni ili gospodarski čimbenici koji u istraživanju nisu ušli u obzir. No, nije isključivo kao što je već viđeno kroz povijest da rat može biti pokretač društvenih promjena. Što se tiče Whiteove teze o stremenu, iako dosta zanimljiva i inovativna možda bi se mogla smatrati previše tehnološki deterministička. Doduše, veći problem predstavljaju klimavi dokazi koje je priložio White, a napao Bachrach koji je stvorio dojam da je White možda i preobličio dokaze kako bi odgovarali u njegovu teoriju. Da, stremen je imao važnu ulogu za srednjovjekovnog konjanika pomažući mu u održavanju ravnoteže i služeći kao potpora za zadavanje udarca, ali pripisati mu zasluge za stvaranje feudalnog sustava je već nategnuto.

Pitanje nastanka viteštva ostaje nejasno. Točan period pojave teško je procijeniti, a još teže same korijene institucije. Viteška ceremonija ima poveznica s običajima germanskih plemena u sazrijevanju muškarca i predaji oružja te se postavlja pitanje je li vitez iduća evolucijska stepenica ovih običaja. Još neobičnije je staleško podrijetlo viteza, a probleme stvaraju i razni pojmovi koji su korišteni kroz stoljeća čije se značenje mijenjalo. Ipak, možda ne bi bilo iracionalno pretpostaviti kako je vitešku titulu nosila elita dok su uz njih istovremeno ratovali pripadnici nižih staleža, ali iste ili slične funkcije u borbi. No, većinu konjaništva morala je tvoriti ova niža klasa

jednostavno iz razloga što bi za plemstvo bilo problematično posvetiti toliko ljudstvo ratovanju uz druge obveze koje su imali. Donijeti precizan zaključak bilo bi teško zbog izrazito neuvjerljivih dokaza.

U pogledu ratovanja odnosno taktike i strategije, čini se da je ideja klasičnih bitki s jurišima na otvorenim poljima više zastupljena u popularnoj kulturi nego u povijesnoj zbilji. Iako su i takve bitke bile prisutne, u njih su srednjovjekovni vođe kročili opreznije te su povlačili poteze kojim bi mogli izbjeći izravne okršaja. Kada bi se dvije vojske izravno susrele, naglasak je bio na korištenju konjaništva u svrhe napada, dok je pješaštvo igralo obrambenu ulogu. U okršaju konjaništva i pješaštva ukoliko bi obje strane ostale u formaciji, blagu prednost imao je konjanik koja bi, ali pravu prednost konjaništvo stječe ukoliko bi pješaštvo napustilo svoju formaciju. Raštrkano pješaštvo bilo je puno lakša meta iz čega proizlazi da je najželjeniji učinak konjaničkog juriša bilo psihološko zastrašivanje pješaštva kako bi se u njega unijela panika te napuštanje redova. Proučavajući *De Re Militari* te vrlo vjerojatan utjecaj ovoga djela može se zaključiti da je velik naglasak bio na zasjedama i varkama, što je potpuno racionalno i iz današnje perspektive. Na strateškoj razini rat je više izgledao kao sukob sporog iscrpljivanja neprijatelja ili oprezne obrane teritorija iz utvrda s naglaskom na pljački kao izvorom potrebnih sredstava za vođenje rata dok se ujedno umanjuju neprijateljski kapaciteti.

Što se tiče utvrda, iako su ujedno i simbol srednjeg vijeka čini se da su u ranom periodu bile zapostavljene. To bi moglo biti objašnjeno kulturom ratovanja naslijeđenom iz barbarskih vremena gdje je naglasak bio na brzim kretnjama i pustošenjem tijekom ljetnih kampanja. No, nakon uspostave ranosrednjovjekovnih država ispostavilo se da su fortifikacije nužnost za obranu vlastitog teritorija i projiciranje sile stoga su se utvrdo brzo krenule širiti. O teškoćama prilikom njihovog zauzimanja svjedoče nam i brojne sprave koje su napadači morali koristiti, a s druge strane opsadne sprave govore nam i o faktoru zastrašivanja koje su imale. Psihološko ratovanje imalo je značajnu ulogu, vodilo se prijetnjama, a zatim činovima koji bi se danas osudili kao ratni zločini. Dakle, razbijanje morala protivnika bilo je veliki čimbenik u opsadama. Naposljetku, obranjivost utvrda značajno će biti poremećena dolaskom topova no možda se pad njihove popularnosti krije i u društvenim razlozima.

8. Izvori i literatura

8.1 Mrežni izvori

1. Bachrach, Bernard S. „Medieval Siege Warfare: A Reconnaissance“, The Journal of Military History 58 (1994), br.1: 119-133. Pristup ostvaren 20.VIII.2024.
<https://www.jstor.org/stable/2944182>
2. Nekić, Antun. „Karlo Veliki“, Rostra, 4 (2011): 95-117. Pristup ostvaren 1.VIII.2024.
<https://hrcak.srce.hr/169547>
3. Roland, Alex. „Once More into the Stirrups: Lynn White Jr.: Medieval Technology and Social Change“, Technology and Culture, 44 (2003), br.3: 574-585. Pristup ostvaren 6.VIII.2024.
<http://www.jstor.org/stable/25148163>

8.2. Literatura

1. Bachrach, Bernard S. i Bachrach, David S. Warfare in Medieval Europe: c.400-c.1453. New York: Routledge, 2017.
2. Bloch, Marc. Feudal Society II: Social Classes and Political Organization. London: Routledge, 1965.
3. Carey, Brian Todd. Warfare in The Medieval World. Barnsley: Pen & Sword Digital, 2011.
Contamine, Philippe. War in the Middle Ages. Preveo Michael Jones. Oxford: Blackwell, 1999.
4. DeVries, Kelly i Douglas Smith, Robert. Medieval Military Technology. Toronto: The University of Toronto Press, 2012.
5. DeVries, Kelly i Douglas Smith, Robert. Medieval Weapons: An Illustrated History of Their Impact. Santa Barbara: ABC-Clio, Inc., 2007.
6. France, John. Medieval Warfare: 1000-1300. New York: Routledge, 2016.

7. Gies, Frances. *The Knight in History*. New York: HarperCollins Publishers Inc., 1987.
8. Gravett, Christopher. *Medieval Siege Warfare*. Oxford: Osprey Publishing Ltd, 2000.
9. Kagay, Donald J. i Villalon, L.J. Andrew. *The Circle of War in the Middle Ages: Essays On Medieval Military and Naval History Warfare in History*. Suffolk: The Boydell Press, 1999.
10. Kauper, Richard W. *Medieval Chivalry*. Cambridge: Cambridge University Press, 2016.
11. Nardo, Don. *Medieval Knights and Chivalry*. San Diego: ReferencePoint Press, Inc., 2015.
12. Nicholson, Helen. *Medieval Warfare: Theory and Practice of War in Europe 300-1500*. New York: Palgrave Macmillan, 2004.
13. Oman, Charles. *A History of the Art of War in the Middle Ages: Volume One*. New York: Routledge, 2018.
14. Preswlich, Michael. *Armies and Warfare in the Middle Ages: The English Experience*. New Haven and London: Yale University Press, 1996.
15. Riché, Pierre. *The Carolingians: A Family Who Forged Europe*. Preveo Michael I. Allen. Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 1993.
16. Titterton, James. *Deception in Medieval Warfare: Trickery and Cunning in the Central Middle Ages*. Woodbridge: The Boydell Press, 2021.
17. Verbruggen, J. F. *The Art of Warfare in Western Europe During the Middle Ages: From the Eight Century to 1340*. Suffolk: The Boydell Press, 2002.
18. Walton, Steven A. *Fifty Years of Medieval Technology and Social Change*. New York: Routledge, 2020.
19. White, Lynn Jr. *Medieval Technology and Social Change*. New York: Oxford University Press, 1974.
20. Whetham, David. *Just Wars and Moral Victories: Surprise, Deception and the Normative Framework of European War in the Later Middle Ages*. Leiden: Koninklijke Brill NV, 2009.
21. Williams, Alan. *The Knight and the Blast Furnace: A History of the Metallurgy of Armour in the Middle Ages & the Early Modern Period*. Leiden: Koninklijke Brill NV, 2003.